

Людвиг СЕЛИМСКИ (Велико Търново, България – Катовице,
Полша)

ИЗ ЗАГАДКИТЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ФАМИЛНИ ИМЕНА

Abstract: The article examines the origin, word-formation structure and primary semantics of 49 surnames. 25 of them have been a subject to such an analysis in the work of S. Ilchev (1969), but they were considered as unclear (nrs 1–15) or incorrectly analyzed (nrs 16–25)-.

We have attracted here for an analysis 24 more surnames, which are near allied to several of them, but not been mentioned in the work of S. Ilchev.

Among the problems that were more difficult to solve, this is the homonymy, which takes the first place. It is mainly due to sound changes in the stems, mostly related to the reduction of the broad vowels. The homonymy can be between two languages, most often Turkish vs. Bulgarian (f.ex. Turk. FN Reis ~ Bulg. appellative рейс ‘bus’), or within Bulgarian language (FN Тимньо – from ТимѠн or Евтѡмий) or another language (f.ex. the SN Органджиев is on the basis of the Turk. appell. yorgancı ‘quilt-maker’ – or urgancı ‘rope-maker’). In relation of homonymy can be an appellative and the motivated by him first name (f.ex. Turk. vlim ‘scholars’ and FN Alim).

Keywords: sound changes, reduction of the broad vowels, the homonymy.

Предмет на настоящия принос са 49 фамилни имена, 25 от които са включени в първия синтез на българската антропонимия (Илчев 1969), но една част от тях са оставени без обяснение (1–15), а друга част (16–25) са получили у бележития учен незадоволителен анализ. Останалите привлечени за анализ още 24 фамилни имена, които не са отбелязани в труда на С. Илчев, представляват фонетични или/и словообразователни варианти на основните 25 ФИ, а някои може би са недостоверни по форма. Задачата тук е да бъдат анализирани откъм произход, словообразователен строеж и първоначално значение техните основи, т. е. онова цяло, което остава след отделянето на нас-тавките *-ов/-ев* или *-ски/-шки* или техните варианти.

Както неведнъж сме обръщали внимание върху това, най-малко две важни обстоятелства ни поставят в положение по-благоприятно от онова, в което се е намирал преди близо половин век Стефан Илчев:

1) разполагаме с изчерпателен речник на личните имена (Ковачев 1995), който съдържа окрупнени данни за разпространението им в 4 ареала на страната (СЗ, СИ, ЮЗ и ЮИ), и статистика за честотата им по десетилетия в продължение на почти цял век, позволяващи анализът им да се поставя в съответствие с народностната принадлежност или/и вероизповедната традиция на носителите им, както и да се вземат под внимание и евентуалните политически подбуди и съображения за избора на някои имена;

2) имаме значително по-голям корпус фамилни имена, събиран и съставян под ръководството на проф. Николай Ковачев и с прякото участие в това на доц. д-р Мария Ангелова-Атанасова и мгр Соня Семова, който до неотдавна цитирахме като „КА”, а от известно време само КА, представляващо съкращение от *Компютърен архив на ЦБО „Проф. Николай Ковачев”*. От този корпус са фамилните имена, привеждани тук като сродни или/и като варианти, които с разнообразието си по звукова форма, както и с данните за хронология на поява, честота и ареал на разпространение ни оказват неоченима помощ, когато се заемаме да разбулим тайната на някои фамилни имена, сметнати в труда на Илчев за неясни или получили незадоволително обяснение. Няма съмнение в това, че ако на времето С. Илчев бе разполагал с нашия корпус (КА) и данните от Речника на Н. Ковачев (1995), броят на оставените като неясни или тълкуваните по неприемлив начин фамилни имена би бил значително по-малък.

Освен данните от КА за хронологията и ареала на поява на интересуващите ни фамилни имена (нататък съкр.: ФИ) привеждаме и данните според Илчев 1969, а в отделни случаи и някои допълнителни данни.

I. Фамилни имена, които Илчев отбелязва, но не анализира (1–15)

В тази част на статията се разглеждат 28 ФИ, 18 от които са отбелязани у Илчев 1969, някои от тях и с данни за ареала, но без опит за обяснение – за големия изследвач те са били загадка. Покрай тях се

приведени за анализ още 10 ФИ, за чието съществуване С. Илчев не е могъл да знае. Повечето от тях са с ниска честота на поява, сведена при няколко от тях до единица, а 10 фамилни имена от корпуса на Илчев 1969, отбелязани тук със знака †, не се намират в нашия КА – те са излезли от употреба, отчасти поради замяна с друг вариант или с ФИ от изцяло друга основа, а най-вече с производно от личното име (съкр.: ЛИ) на (пра)дядо по мъжка линия. Анализът следва по азбучния ред на 15-те основи на нарицателните, до които могат да бъдат сведени въпросните ФИ.

1. Асибев, Асипов и Хасибов

1.1. †**Асибев**, липсващо в КА, Илчев (1969: 54), Хс, 1906, не тълкува. То е елизия на началното *x*- от мюсюлм. ЛИ *Ḥasīb/Hasīb*, за което срв. *Хасибов* (1.3).

1.2. **Асипов(а)** – 1921 г., 35 (19 ж, 16 м); СИ 7: ВТ 7; ЮЗ 28: Бл 28. То е от същото мюсюлм. ЛИ **Ḥasīb*, както *Асибев* (1.1) и *Хасибов* (1.3), от които се различава по обобщеното обеззвучено краесловно * *-b (>-n)*.

1.3. **Хасибов(а)** – 1942 г., 4 (2 ж, 2 м); СИ 3: Ш 3; ЮЗ 1: Пд 1. От тур. ЛИ **Ḥasīb*, както често срещаното сред мюлюлманите в Босна и Херцеговина *Hàsīb*, от ар. *ḥasīb* ‘примерен; от благороден род; честен’ (Škaljić 1973: 317; Smailović 1977: 274), но липсващо у М. Тахир, който обаче отбелязва съответното женско ЛИ, ар.-тур. *Ḥasibe/Hasibe* ‘талантлива, ценна; от добър род’ (Тахир 2004: 121).

2. **Балулов(а)** – 1915 г., 29 (17 ж, 12 м); ЮИ 18: Сл 18; СИ 4: Вн 3, ВТ 1; СЗ 1: Вц 1; ЮЗ 6: Пд 2, Сфг 4. Илчев (1969: 62), Сл, не го тълкува. Срв. евр. ФИ *Балул* от прозвище, мотивирано от араб. *balul* ‘налудничав’ (Москона 1967: 118, 125).

3. Бохачев и Бохачек

3.1. **Бохачев(а)** – 1933 г., 6 (2 ж, 4 м); ЮЗ 6: Сфг 6. Илчев (1969: 86) не го тълкува. То е словообразователна адаптация с наст. *-ов* на *Бохачек* (3.2).

3.2. **Бохачек**. То липсва в КА, а не е отбелязано и у Илчев, но се привежда тук за анализ поради непосредствената му връзка с *Бохачев* (3.1), като негова формална и смислова мотивация. Носил го е Алек-

сандър Йосифов-*Бохачек*, чех¹, както и дъщеря му Мария Александрова *Бохачек* (1931–1999), оперна певица в Русенската и Варненската опера. Среща се и във ВТ. То е транскрипция на чеш. ФИ *Boháček*, липсващо у Moldanová 1983. От същия произход и първоначално значение, както словаш. ФИ *Boháč* (Majtán 2014: 43) и пол. *Bogacz* (Rymut 1: 44, s.v. Bogaty), то е образувано с умалителна наст. *-ek* от нарицателното чеш. *bohác* ‘богаташ’.

4. †**Глидков**, липсващо в КА, Илчев (1969: 135) отбелязва с локализация в Пчеларово (Кж), но не тълкува, а прозвището **Гледката**, в чието правилно извеждане „от *гледка* (?)” самият той не е твърдо убеден, е от друг ареал – Тетевен. Затова двете ономастични единици – ФИ *Гледков* и прозвището *Гледката* – трябва да се разглеждат поотделно, макар че в крайна сметка се оказват производни от една и съща глаголна основа. В много случаи лесно може да се допусне грешка при решаването на проблема, дали в основата на анализираното фамилно име е залегнало нарицателно име, или собствено, а ако е собствено – дали то е име на лице, или на географски обект и т. н. И може да се каже, че С. Илчев е взел правилно решение, въздържайки се от свързването едно с друго на ФИ *Гледков* и прозв. *Глидката* при липсата на ареална връзка между тях. Но ние, както бе изтъкнато по-горе, сме в по-благоприятно положение, отколкото на времето С. Илчев. Затова днес можем да свържем ФИ *Гледков* с друга ономастична единица *Гледка*, различна от прозвището *Гледката*. Мотивация за ФИ *Гледков* може да се търси в Сели *Гледка*, каквото се среща на две места в страната, като едното от тях е тъкмо в ареала на ФИ *Гледков* – в окръг Кж (до 1934 Джебил оглар), а другото – в окръг Хс. Интересуващото ни *Гледков* спада към по-редкия тип фамилни имена, като *Болградов* (← *Болград*), т. е. фамилни имена от имена на селища или на други географски обекти, при които вместо очакваната наставка *-ски* се явява наст. *-ов*. В подобни случаи всеки, който не разпознава в основата някакво географско име, би си представял непознато му лично име. Така и С. Илчев на

¹ автор на книгите: „Град Никопол през вековете. Кратка история на град Никопол” (С., 1937, 168 стр.) и „Епископ Филип Станиславов, 1612–1674. Личност, дело и неговият „Абагар” (С., Търг. печ., 1937. 47 стр.)

времето може да не е знаел за Сели *Гледка* (Кж и Хс)— книгата „Промените в имената и статута на селищата [...]” (Коледаров, Мичев 1973) се появява 4 години след Речника на Илчев 1969.

5. Гьòрмов(а) – 1912 г., 18 (9 ж, 9 м); ЮИ 1: Хс 1; СИ 13: ВТ 13; ЮЗ 4: Пд 4. Илчев (1969: 150), Сщ, не го тълкува. То е от същата основа, от която е и рум. ЛИ *Ghiorma*, от *Gherman* (Constantinescu 1963: 69) или от грц. *Georma(s)* (Jordan 1983: 222).

6. Кавàев(а) – 1912 г., 38 (16 ж, 22 м); СИ 38: Вн 17, ВТ 3, Гб 3, Ш 15. Илчев (1969: 229) го отбелязва в Тщ, 1893, Рс, Ш, но не го коментира. То е от прозвище според занятие **кавà/*кавàà/*кавàй* (<**кавах* < *кавàф*) ‘(остар.) търговец на обуща’, от ар.-тур. *kavaf*, заето и в другите балкански езици (БЕР 2: 123), както и срхр. *hàfāf*, *kāvāf* (Škalfjić 1973: 297), рум. остар. *savâf* ‘обушар, чехлар, ботушар’. Срв. отбелязаното в Рс в 1842 прозвище **Кавафин*, в съчетанието „от Димитра *кавафину*” (Szymański 1991/2003: 148), както и – от същия период – в Календар 1840 (с. 111), където сред „родолюбивите въ Плоещъ” е и „г. Ѳеддоръ *кавафъ* отъ Сли[вень]”. А към изложението анализ (Селимски 2012а: 522) тук ще добавим и това, че според нас от същото потекло трябва да е и макед. ФИ *Каваев*, както и ФИ *Каваевски*, *Каваески*, *Кавая* и др. под., за които е предлагано извеждане: 1) от прякор *Кавая*, от местното име *Кавая* в Албания (Марков 1980: 175, 177) и 2) от неотбелязано (у Станковска 1992) макед. ЛИ *Кавая*, тълкувано като заето от грц. ЛИ *Κάβαλον* (без обяснение откъм значение, а и едва ли реално), или като домашно/наследено, образувано с наст. *-aj* от стб. *кава*, *кавъка* ‘чавка’ (РПМ 1: 553–554), според нас неприемливо.

7. Клето и Клитов

7.1. †**Клèто**, липсващо в КА, което Илчев (1969: 259) отбелязва в Кд, 1879, но не тълкува, е от стария морфологичен модел фамилни имена – без оформяне с помощта на наст. *-ов*, съвпадащо по форма с ЛИ **Клет(о)*. А то е християнско, от грц. ЛИ *Κλητός*, от *κλήτος* ‘призван, избран’, или по-скоро съкратено от сложното *Ἀνάκλητος* (Males 1994: 20, 261 с лит.). От него е лат. *Cletus* (и *Anacletus*), което е носил третият римски папа, втори наследник на престола на Св.

Петър, срв. стп.-(XIV в.) *Kletusz* (Fros, Sowa 1995: 349; Malec 1994: 261), рум. ЛИ *Clet* (Constantinescu 1963: 32), исп., итал., порт. *Cleto*.

Моделът без наставка е характерен за началния етап на формиране на категорията фамилни имена в България, както и за фамилиите на евреи и арменци, а след 1989 г. и на етнични турци (Илчев 1969: 29–30; Ковачев 1987: 157; Селимски 2002: 443–446/2007: 13).

7.2. †**Клїтов**, липсващо в КА, Илчев (1969: 260), Бз, 1893, не тълкува. То е на базата на ЛИ **Клїто*, съкр. от *Анаклет*, тук с гласна *и* в средисловието според византийския гласеж на стгр. гласна *η* главно при християнските имена в източноправославната традиция. Срв. стб. **Клитъ**, стч. *Klitus* (Fros, Sowa 1995: 349; Malec 1994: 261), рум. ЛИ *Clitã*, покрай *Clet* (Constantinescu 1963: 32) и ФИ *Clita*, *Clitã* и *Clitus* (Jordan 1983: 136). Срв. *Клето* (7.1).

8. Коцинаров, Куценаров и Куцинаров

8.1. **Куцинаров(а)** – 1909 г., 40 (21 ж, 19 м); СИ 2: Ш 2; ЮЗ 38: Пз 1, Пд 18, См 13, Сфг 4, Сф 2. Илчев (1969: 288) го отбелязва (Пд), но не коментира. То показва значително звуково сходство с *Коцинаров* (8.2) и *Куценаров* (8.3). Привеждаме ги като необходими за нашия анализ отправни точки, с които С. Илчев не е могъл да разполага.

8.2. **Коцинаров(а)** – 1918 г., 4 (2 ж, 2 м); ЮЗ 4: Пд 3, Сф 1. Разглеждаме го като форма с редуция на гласната от втората сричка (**e* > *и*) в сравнение с *Куценаров* (8.3).

8.3. **Куценаров(а)** – 1914 г., 4 (2 ж, 2 м); ЮЗ 4: Пд 4. На него гледаме като на форма с редуция на гласната в първата сричка (**o* > *у*), за разлика от *Коцинаров* (8.2).

И така, ако тези повече или по-малко различни едно от друго имена имат една и съща по произход и значение основа, както се стараем да докажем тук, то най-отдалеченото от първоначалната форма – с редуцирани гласни в първите две срички (**o* > *у* и **e* > *и*) – се оказва, противно на очакваното, онова с най-висока честота на поява – *Куцинаров*, с концентрация в окръзите Пд (18) и См (13). Обединяващо за трите фамилни имена е предполагаемото **кощєнар* ‘който обича/продава кестени’, подобно на макед. *костенар* (PMJ 1: 358) и срхр. *kestēnār* (Skok 2: 164, s.v. *kostan*). То е с наст. *-ар* от *кощєн* ‘(диал.) кестен’, мн. ч. *кощєньє* в Их., Сф, с диалектна промяна *ст* >

um (БЕР 2: 344, 697) и редукция на гласните *o* (> *y*) и *e* (> *i*), оказали се в неакцентирана позиция в производното **Коценàров*.

9. Ръсин(а) – 1897 г., 105 (51 ж, 54 м); ЮИ 1: Яб 1; ЮЗ 104: Бл 1, Пк 83, Сфг 20. Илчев (1969: 434) ФИ *Ръсин*, „жена му Ръсинова”, не тълкува. Може би е влашко, с афереза на инициалното *ф*- (> *ÿ*-> *ø*) от рум. ЛИ и ФИ *Frasin*, от *frasin*, *frăsin* ‘ясен; осен’ (Constantinescu 1963: 433; Jordan 1983: 207), или променено от християнското *Eufrosin* (Constantinescu 1963: 52, 433).

10. Сакийски, Сакъев и Сакъов

10.1. †**Сакййски**, липсващо в КА, Илчев (1969: 437), Ск, не тълкува. Звуково сходство с него показват образуванията с наст. *-ов/-ев Сакъов* (10.2) и *Сакъев* (10.3).

10.2. †**Сакъов**, липсващо в КА, Илчев 437, Кукуш, не тълкува. Според Расиев (2005) то е „от **съкъ** – стегнат, тесен, строг; здраво; натегнато положение”, от тур. *siki*, което не изглежда подходящо за прозвище от смислово гледище.

10.3. **Сакъев** – 1974 г., 1 (1 м); СИ 1: Тщ 1. То е с наст. *-ев*, от същата основа, както *Сакъов* (10.2).

Възможно е зад обединяващото трите фамилни имена **сакъ-*, **сакй-* да се крие ар.-тур. *saki* [sa:ki] ‘виночерпец’, с твърдо произношение на съгласната *k* (АкТБР 1128), обясняващо появата и на варианти с основа *Сакъ*, с гласна *ъ* след твърдото *k*. Обаче няма сигурни данни за лексикална заемка **сакъ-*, **сакй-* ‘виночерпец’.

Н. Геров отбелязва турско *sakà* ‘1. Мехове за носене с коне вода. 2. Един товар, два меха вода’ и умалителните от него *сакйца* и *сакйчка*, както и името за лице (според средството за дейност) *сакаджия* ‘който кара със сакъ вода’ и прилагателното *сакаджийски* (Герв 5: 109, 110). И по-вероятно е за основа на тези фамилни имена да е послужила същата заемка в диалектната форма *сакъ* (ж. р. ед. ч.), като *водъ* вм. *водà*, която е добре документирана с променено значение в рамките на ‘буре за носене на вода’ (Ш), ‘съд с две колелета (малко буре), с който се кара вода’ (Изгрев, Нк), *сакй* мн. ч. ‘двуколки със запрегнат един кон с бъчви за вода’ (Добруджа) и др. под., от ар.-тур. *saka* ‘водоносец’, според БЕР (6: 425, под **сакà**³), „с промяна на значението по метонимичен път (със заемката се назовава

съдът, който носи водоносецът, а последният – с производно на *-джия* и с варианти)”. Според нас по-вероятно е тоя смислов развой да е протекъл на словообразователно равнище. Ар.-тур. *saka* ‘водоносец’, с прост строеж, неделимо, словообразователно немотивирано както на турска, така и на българска езикова почва, а от смислово гледище сложно (*водоносец* – ‘лице, което кара/носи вода’), още на турска народноезикова почва е било „дооформено” с помощта на плеонастичния суфикс *-джия* за семемата ‘водоносец’. А това автоматично е създадо условия за семантичната промяна на ар.-тур. *saka/sakà* от ‘лице, което носи/кара вода’ към ‘съд за [каране на] вода’. В БЕР (6: 425) се сочи съответна заемка срхр. *sàka* ‘водоносец’, а се пренебрегва значението (срхр.) ‘vojnička kola na kojima se dovlači voda za riće: bure na kolima sa dve točka’, върху която се базира и ФИ *Sàkić* (Škaljić 1973: 543). В БЕР 6 се изтъква и рум. *sacà* ‘бъчонка за возене на вода’, а трябва да се добави, че и в румънската антропонимия се явява ФИ *Sacagiu*, от нарицателното *sacagiu* ‘cel care cară ară cu sa-saua/който кара вода с бъчонка’, съответстващо на бълг. *Сакаджиев* и *Сакаджийски*, „от диал. *сакаджия* ‘водоносач’” (Илчев 1969: 436), но също така и рум. ФИ *Sacaia*, от нарицателно *sacà* ‘butoi, cu care se săga ară de la puț sau de la giu/бъчонка, с която се кара вода от кладенец или от реката’” (Iordan 1983: 403), съответстващо на анализираниите тук бълг. ФИ *Сакийски*, *Сакъев* и *Сакъов*. Установяваният в български и румънски паралелизъм на фамилните имена от общата заемка (с посредническа роля на българския) позволява да се заключава и за относителната им хронология: стари форми са бълг. ФИ *Сакийски*, *Сакъев* и *Сакъов* и рум. ФИ *Sacaia*, а нови форми – бълг. *Сакаджиев* и *Сакаджийски* и рум. ФИ *Sacagiu*. Освен това, трябва да се коригира и семантиката, приписвана на мотивиращото нарицателно *sakà* (*sakъ*) /*sacà*: то става основа на ФИ *Сакийски*, *Сакъев* и *Сакъов* не с вторичната семантика ‘буре за носене на вода’, а с първичната семантика на ар.-тур. *saka* ‘водоносач’, ако не се забравя за ономастиката като източник на исторически сведения и относно езика.

11. Сакушанов и Сакущанов

11.1. **Сакушанов(а)** – 1916 г., 8 (3 ж, 5 м); СИ 4: Рс 4; ЮЗ 4: Сфг 3, Сф 1. Илчев (1969: 437) не го коментира. То е с наст. *-ов* за адап-

тация на рум. ФИ *Sacoşan*, което е с наст. *-an* от МИ *Sacoşi* в Банат (Jordan 1983: 403), а и с редукция на средисловното *o* (> *y*) в позиция пред ударената сричка.

11.2. **Сакущанов** – 1924 г., 1 (1 м); ЮЗ 1: Сф 1. То трябва да е с погрешно разчитане на буквата *ш* като *щ* вм. *Сакушанов* (11.1).

12. †**Солудов**, липсващо в КА, Илчев (1969: 458), Пд, не тълкува. То вероятно е с родопско „широко” *o* (*ò*) за общобълг. *ъ* (от псл. **a*) от прилагателното **сòлуд*, за което срв. диал. *сълудничав* ‘въз-луд, при-луд, су-луд’ (Геров 5: 299), диал. *сълуд* (Младенов 1979: 236), срв. БЕР (7: 313–314, под *сòлуда*; 538–539, под *су-*).

13. †**Суетлиев**, липсващо в КА, Илчев (1969: 470), Яб, не тълкува. То е от прозвище според местопроизход, с наст. *-лия* от СелИ *Сюитли*, *Сюютлю*, старо име на с. Върбяне (Ш), или друго СелИ с компонента *суют*, *суют*, от тур. *söğüt* ‘върба’.

14. †**Сумарòков**, липсващо в КА, Илчев (1969: 470), Сев. Добруджа, Каварна, не тълкува. Срв. рус. ФИ *Суморòков*, известно и с правописно отразен акавизъм *Сумарòков*, с основа „*суморок*, руски еквивалент на църк.-слав. *сумрак*”, т. е. отнесено към смисловия тип фамилни имена „образувани от съществителни, описващи природни явления” (Унбегаун 1989: 160). Както показва ареалът му на поява, то ще е било пренесено в България от руски старообрядци. Срв. мак. ФИ *Сумраков*, от прякор *Сумрак*, от *сумрак* ‘слаб мрак пред изгрев или залез [...], здрач’ (РПМ 2: 516).

15. Таммас, Тънмазов и под.

15.1. †**Таммас**, липсващо в КА, Илчев (1969: 475), „(Димо Хр. Таммас, Калофер, 1845)”, оставя без опит за анализ. То е може би с уподобяване (*нм* > *мм*) и обеззвучаване на крайното **-з* (> *-с*) на основата **танмàз*, която – в този облик с хиперкоректен изговор или/и правопис на гласната *ъ* в първата сричка като *a* – може да е от тур. *tinmaz* ‘мълчалив, безгласен’, от корена *tin-* на глагола *tinmak* ‘звъня, издавам звуци’ и морфемата за отрицание *-maz*. Срв. **Тънмазов** (15.2).

15.2. **Тънмазов(а)** – 1908 г., 25 (12 ж, 13 м); СИ 24: Вн 6, Рс 18; ЮЗ 1: Сфг 1. Според Илчев (1969: 500), Кн, „от тур. *tinmak* ‘разпознавам, признавам’ и отрицание *-maz*”. Това обяснение не подхожда

от фонетично, а особено от смислово гледище. Много по-вероятно е то да е от прозвище според особеност на характера, от тур. *tinmaz* ‘мълчалив, безгласен’ (Янчев 1992: 330), макар че не е известно **танмаз*, **тънмаз* като апелативна заемка. Относно значението срв. ФИ *Мълчанов* (Илчев 1969: 349).

15.3. **Танмазов(а)** – 1913 г., 3 (2 ж, 1 м); СИ 3: Рс 3. То може би е с хиперкоректно *a* в първата сричка, от същата основа, както и *Тънмазов* (15.2). А не е за изключване и възможността в основата на ФИ *Танмазов* (и подобните *Таммас* и *Тънмазов*) да е залегнало отбелязаното у Н. Геров (5: 460) *утанмаз* ‘безочлив, безсрамник’, ако само си го представим с афереза, т. е. без началната му гласна (= сричка), както в турски заемки, като *кътма* вм. *акътма*, *зенгя* ‘стреме’ вм. *изенгя* (< **юзенгя*) от тур. *üzengi* ‘също’ (БЕР 1: 635), бълг. *ляник* ‘пчелин’ вм. *уляник* и др. под.

15.4. **Тънмазова** – 1941 г., 1 (1 ж); ЮЗ 1: Сфг 1. С метатеза (*нм* > *мн*) вм. *Тънмазов* (15.2), сродно с *Танмазов* (15.3) и *Таммас* (15.1).

15.5. **Тънмозова** – 1945 г., 1 (1 ж); СИ: Рс. То вероятно е с погрешно разчетено *a* като *o*, т. е. вместо *Тънмазов* (15.2).

II. Фамилни имена, получили у Илчев неприемлив анализ (16–5)

В тази част се анализират 21 фамилни имена по азбучния ред на 10-те мотивиращи ги основи. Освен 10-те неправилно тълкувани у С. Илчев, за които тук се обосновава алтернативен анализ, привлечени са за анализ още 11 ФИ, показващи близко родство с някои от разгледаните у С. Илчев.

16. Алимов, Алимков и сродни

16.1. **Алимов(а)** – 1911 г., 197 (92 ж, 105 м); ЮИ 1: Кж 1; СИ 155: Вн 9, ВТ 11, Рз 10, Рс 7, Сс 1, Дч 17, Тщ 84, Ш 16; СЗ 5: Лч 4, Пл 1; ЮЗ 35: Бл 11, Пз 2, Пд 10, См 10, Сфг 2; Чужб 1. Според Илчев (1969: 46), Пд, е „от ар.-тур. *âlim* ‘учен’”, но то не е известно като апелативна заемка. Отнася се по-скоро за тур. ЛИ *Алим* в основата, от същия произход и значение, както нарицателното ар.-тур. *âlim* (Smailović 1977: 141; Тахир 2004: 28). Отбелязано е у носител в Смолян: *Алим* Азизов. Налага се поправка в анализа и на макед. ФИ *Алимов* и *Алимовиќ*, в

основата на които се предполага: 1) друго лично име, с начално -x : тур. *Halim*, от араб. *Halim* ‘благ, добродушен, внимателен’, а и 2) критикуваното тук извеждане направо „от тур[ския] апел[атив] *alim* < ар. ‘*ālīm* ‘образован, учен човек’” (РПМ 1: 18), а не от ЛИ *Алим/Alim*.

16.2. **Алимков(а)** – 1908 г., 5 (4 ж, 1 м); ЮЗ 5: Кд 5. От ЛИ *Алимко*, вероятно у помак, образувано с умалителна наст. -ко от *Алим*, срв. *Алимов* (16.1).

16.3. **Алимсеидов(а)** – 1947 г., 3 (1 ж, 2 м); СИ 3: Сс 2, Дч 1. В състава му се откроява ар.-тур. ЛИ *Алим*, залегнало в основата и на *Алимов* (16.1), и ар.-тур. ЛИ *Сеид*.

17. Араклиев, Араклийски и Араклиски

17.1. **Араклиев(а)** – 1905 г., 26 (13 ж, 13 м); ЮИ 19: Хс 19; ЮЗ 7: Пз 2, Сфг 5. Илчев (1969: 51), Пд, смята „от Аркалиев с метатеза *арка – арак*”. А то може би е от прозвище **Араклия(та)*, на базата на тур. ЖитИ *Iraklı*, образувано с наст. -li от географското име *Irak* ‘Ирак’, с хиперкоректно правописно начално *a-* вм.**ı*-.²

17.2. **Араклийски(а)** – 1914 г., 5 (3 ж, 2 м); ЮЗ 5: Пк 1, Пд 4. Илчев (1969: 51), Пд, го анализира заедно с *Араклиев* (17.1).

17.3. **Араклиски(а)** – 1906 г., 9 (4 ж, 5 м); ЮЗ 9: Пк 7, Сфг 2. То е с контракция (**ий* > *и*) от *Араклийски* (17.2). И в тоя случай вариантът с диалектна промяна се оказва с по-голяма честота.

18. Калканов и Калканджиев и вар.

18.1. **Калканов(а)** – 1899 г., 231 (120 ж, 111 м); ЮИ 9: Кж 5, СтЗ 4; СИ 9: Вн 6, ВТ 1, Гб 1, Ш 1; СЗ 37: Вц 17, Лч 2, Пл 18; ЮЗ 175: Пз 4, Пд 89, См 67, Сфг 15; Чужб 1. Според Илчев (1969: 234), БСл (от Копривщица) и Пд, то се основава на прозвището *Калкана*, БСл, 1908, „от тур. *kalkan* ‘който стои прав, изправен’”. А трябва да се вземат под внимание други значения на тур. *kalkan*: ‘щит’ и ‘(прен.)

² В изследванията по етимология и ономастика много често появата на широките/ниските гласни *a*, *o* и *e* на мястото на неакцентирани високи/тесни гласни *ъ*, *у* и *и* се тълкува като нефонетичен тип промяна, която е обусловена психологически, а не звукофизиологически, и се нарича промяна по свръхстарателност или хиперкоректност. Трябва да припомним, че за значителна част от южните и някои югозападни български

закрилник, покровител' (АкГБР 680) – на това място, както и при анализа на *Калканджиев* (18.3). Срв. макед. ФИ *Калкан* (Иванова 1999: 335, под Штитар).

18.2. **Калканев** – 1954 г., 1 (1 м); ЮИ 1: СтЗ 1. С наст. -ев, паралелно на *Калканов* (18.1).

18.3. **Калканджиев(а)** – 1888 г., 120 (65 ж, 55 м); ЮИ 55: Бс 42, Яб 13; СИ 24: Вн 24; СЗ 3: Пл 3; ЮЗ 38: Сфг 32, Сф 6. Илчев (1969: 234), Рс, 1911, Вн, 1940, Пд, 1930, предполага в основата му „диал. **калканджия*”, извеждано: „а) от *калкан* [...] с допълнителна наставка -*джия*, както *бакалджия*, *мутафчия*, от *бакал*, *мутаф*; б) рибар, специалист по лов на калкани”. БЕР (2: 171) потвърждава *калканджия* ‘рибар, който лови калкани’, но привежда и значението ‘щит’, с което тур. *kalkan* е заето и в сръбски, хърватски, румънски и албански. А за нашия анализ то е важно като основа за название на лице според служба *калканджия*, отбелязано в един павликянски ръкопис от 1779 г.: „*jedin tomak, negov calcangia*” (Библ. «който му носи оръжието») nr 197”, според пояснението от Б. Цонев, който публикува фрагменти от ръкописа (Цонев 1929: 39; срв. Stachowski 1971: 56). Най-после, може да се вземе под внимание и професионалното название ‘който прави калкани/щитове’, срв. макед. Ахмед *Калканци*, *Јорг Калканцијата* (Иванова 1999: 335, под Штитар).

18.4. **Калканжиева** – 1914 г., 1 (1 ж); ЮИ 1: Бс 1. То е с преход на *дж* в *ж* от *Калканджиев* (18.3).

18.5. **Калкандилиев** – 1972 г., 1 (1 м); СИ 1: Вн 1. Вероятно с погрешно разчитане на буквата *ж* като *ил*, вм. *Калканджиев* (18.3).

19. **Органджиев(а)** – 1893 г., 49 (24 ж, 25 м); ЮИ 2: СтЗ 1, Хс 1; ЮЗ 47: Бл 38, Сфг 9. Според Илчев (1969: 369), Велес, то е „вм.

говори е характерно по-ниско учленяване на високите гласни, особено на гласната ъ (= еровата гласна), която се изговаря като „полутъмно”/ „полуредуцирано” *a*, записвано като *a*, или даже като *a*. При по-голямата част от споменатите говори то засяга гласната ъ, застъпваща стб. гласни – ж, ъ, љ и њ (срв. Стойков 1962: 83, 86, 87, 88, 91, 98/Стойков 1993: 130, 134, 136, 137, 141, 150). Все пак в областта на антропонимията имаме по-голямо основание да говорим за свръхстарателност, засягаща и учленението (напр. при представяне в съответни служби за вписване), а особено – правописа.

Йорганджиев”, каквото в речника му липсва. То е с дейотация, от тур. *yorgançı* ‘юрганджия; шивач на юргани’, от което е *Юрганджиев* (Илчев 1969: 567). Възможно е извеждане без фонетични или семантични пречки и от названието според занятие от тур. *urgancı* ‘който прави или продава въжета’, с по-ниска артикулация на у- (> о-) или с о- вместо у- поради свръхстарателен изговор или правопис.

20. Рейсов и Раизов

20.1. †**Рейсов**, според Илчев (1969: 423), Др, 1964 (външно лице), е „може би от *reyıs* ‘автобус’ (?)”, но той не е прав. То трябва да е от тур. ЛИ *Reis*, от ар.-тур. *reis* ‘председател, ръководител, оглавяващ, началник, шеф, глава’. Срв. и лексикалната заемка *reyız* ‘кмет’ и остар. *реизбаща*, „чрез тур. *reis* от араб. *ra'is* ‘началник, глава, главатар, председател’ [...], заето и в срхр. *pauc, pauz, peuz*” (БЕР 6: 212), от което са мюсюлм. ФИ *Rejiz, Rejzović* (Skok 3: 100, под *raic*)³. Срв. *Раизов* (20.2).

20.2. **Раизов** – 1970 г., 1 (1 м); **ЮИ** 1: Бс 1. Арабският прототип на *reyız* от тур. *reis* (20.1) е *rā'īs* (Smailović 1977: 430), а не *ra'is* (БЕР 6: 212). С широкия характер на предната гласна *-ä-* в състава му се обяснява варирането *pauz, peuz* в сърбохърватски. А това позволява и бълг. ФИ *Раизов* да бъде подведено под същата основа.

21. **Ръков(а)** – 1906 г., 65 (35 ж, 30 м); **ЮИ** 1: СтЗ 1; **СИ** 11: Вн 10, Ш 1; **ЮЗ** 53: Пз 1, Пд 49, Сфг 3. С. Илчев го отбелязва в Кръстевич (Пд) и Их и предполага, че то се базира върху липсващо у Н. Геров и у Ковачев (1995) ЛИ **Ръко**, което извежда „от *rъkà* – пожелателно име: да има майсторска ръка или да бъде отмяна на баща си” (Илчев 1969: 434). А всъщност в основата на ФИ *Ръков* е залегнало арум./влашко прозвище, за което срв. рум. ФИ *Rîcã*, от заемката *rîcã* ‘лице, което предизвиква караница’ (Jordan 1983: 394) – от същия корен, от който е и бълг. *рик, ръгъ* (Цонев 1921: 94/1984: 92; Ciorănescu 2002: 663/pg 7173). И така, ФИ **Ръков** се оказва в неподозирана родствена връзка с ФИ **Риков**,-„от диал. *рик* ‘животински рев’” (Илчев 1969: 425).

22. **Саджаков(а)** – 1902 г., 19 (11 ж, 8 м); **СЗ** 16: Пл 16; **ЮЗ** 3: Сфг 3. Според Илчев (1969: 436), Сс, 1900, Рс, Пл, то е „от тур. *sıcak*

³ БЕР 6 препраща м. др. и към Skok, но погрешно: “Skok 3, 180 (под *rais*)”.

‘горещ’”. А по-добре е да се излиза от друга, макар подобна по звуков състав заемка, която е с по-широк ареал и повече значения: *sàdžak* ‘пиростия’ (Геров 5: 107), ‘желязна кована подложка, върху която се поставят съдове на огнището’ (на много места), ‘малка плитка подница за печене на катми’ (Смолско, Пи), ‘вид глинен съд’ (Етър, Гб), *sadžàk* ‘железен триножник за огнище’ (на много места), *sajžàk* ‘тенекиена плоча, на която се пече хляб’ (Трявна) и т. н., от тур. *sacayak* ‘триножник’ (БЕР 6: 408–409, с повече варианти и места на поява).

23. Сакакушев(а) – 1902 г., 28 (14 ж, 14 м); СИ 19: ВТ 12, Рс 7; ЮЗ 9: Пд 9. Илчев (1969: 437), Ряхово (Рс), Рс, Сщ, го смята за „видоизменено от рум. *săcăluș* ‘малък примитивен топ’”, но това е неприемливо от фонетично гледище – не е известна промяна $л > к$. То е от прозвище на базата на тур. зоол. *sakakuşu* ‘кадънка (пойна птичка)’. Относно значението срв. ФИ *Кадънков*, „от кадънка ‘[...] 2. птичка щиглец’” (Илчев 1969: 231).

24. Съчлиев(а) – 1915 г., 3 (1 ж, 2 м); СИ 3: Вн 3. Илчев (1969: 473, Вн) го извежда „от тур. **siçli* ‘посерко’ (?)”, което не без основание поставя под въпросителна. В турския език има глаголи *siçmak* ‘сера’ и *siçilmak* ‘насирам се’ и прилагателно *siçirgan* ‘дрислив’, но от тази глаголна основа/корен няма формация с наст. -лия – тая наставка не се съчетава с глаголни основи, не служи за отглаголна деривация. За основа на изходния прякор **Съчлия* (или **Сачлия*), според нас първообраз на ФИ *Съчлиев*, е послужило прилагателното *sacılıya*, с наст. -лия от диал. (Смолянско) *sac* ‘коса’ (БЕР 6: 519), което се открива в дефиницията на *саилия* като „сачлия, дългокос” (Геров 6: 286; срв. БЕР 6: 524), с преход **чл* > *шл* от тур. *sàçli* ‘космат, с коса’, образувано с наст. -ли от *sàç* ‘коса’, от което са и диал. *sacılıya* ‘с коса’, *sacılık* и *съчлѝк* ‘надена коса’, от тур. диал. *saçlık* ‘фалшива коса’ (БЕР 6: 522–523; 7: 705).

25. Тимнев и Тимневски

25.1. **Тимнев(а)** – 1905 г., 147 (74 ж, 73 м); ЮИ 57: Бс 21, Сл 6, СтЗ 18, Хс 10, Яб 2; СИ 43: Вн 23, Гб 3, Рз 4, Тщ 10, Ш 3; СЗ 7: Лч 7; ЮЗ 40: Пд 17, Сфг 23. Илчев (1969: 484), Ш, Веселиново (Пс), Беломорци (Ом), правилно го свързва с ЛИ *Тимньо*, но го смята „видоизменено от *Тимѝн*”. А то се основава върху производно от *Евтѝм(ий)*, което е с

афреза на първата сричка (*ев-*) и диал. *м' > мн'*, срв. Св. *Тимньо* (Св. *Евтимий*, *Петльовден*), честван на 20 ян. (Дяков 1993: 32).

25.2. **Тимневски(а)** – 1911 г., 9 (4 ж, 5 м); СЗ 7: Пл 7; ЮЗ 2: Сфг 2. Вариант на *Тимнев* (25.1), с наст. *-ски*, за която е характерна общо взето по-голяма честота на запад, отколкото на изток (Ангелова-Атанасова, Седова 1999: 71, 73 и сл.).

* * *

В статията са анализирани 49 ФИ, по-голямата част от които са обхванати в синтезата на С. Илчев, но са оставени без тълкуване или са неправилно анализирани.

От гледище на народностноезиковата им принадлежност те образуват няколко групи: турски (31, от 14 основи); български (7, от 4 основи), румънски (5, от 4 основи), чешки (2, от 1 основа), гръцки (2, от 1 основа), 1 руско и 1 еврейско.

Сред проблемите, които са се оказали по-трудни за решаване, първо място заема омонимията, възникваща поради звукови промени в основите, пряко или косвено свързани с редуцията на широките гласни, както и поради други промени. Тя е междуезикова (20. тур. ФИ *Рейсов* и бълг. *рейс*; 21. *Ръков* – бълг. *ръка* и рум. *rikă* ‘вик’) или вътрешноезикова: в границите на другия/чуждия език (15. *Таммас* и *Тънмазов*; 19. *Органджиев*: тур. *yorgançi* ‘юрганджия’ или *urgançi* ‘въжар’; 22. *Саджаков*: тур. *sıcak* ‘горещ’ или *sacayak* ‘триножник’; 24. ФИ *Съчлиев* – от тур. *siç* или *saç*) или в границите на българския език (25. *Тимньо* – от *Тимѡн* или *Евѡтимий*).

В отношение на омонимия се оказват нарицателно и мотивирано от него собствено ЛИ (16. *âlim* ‘учен’ и ЛИ *Алим*).

Библиография и съкращения

- АКТБР:** *Академичен Турско-български речник*. Ред. Иван Добрев. Рива 2009.
- Ангелова-Атанасова М., Седова С.** 1999: Общ поглед върху словообразователната специфика на българските фамилни имена. // *Състояние и проблеми на българската ономастика*. 4. *Бащини, родови, фамилни имена, прякори и прозвища у българите*, Велико Търново, с. 69–87.
- БЕР 1–7–:** *Български етимологичен речник*. Т. 1–7–. София.

- Геров Н. 1–6:** *Речник на българския език*. Пловдив 1895–1908. Фототипно изд., София 1975–1978.
- Дяков Т.** 1993: *Народният календар – празници и вярвания на българите*. Анубис, София. 176 с.
- Иванова О.** 1999: Студии од топонимијата и антропонимијата. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Илчев С.** 1969: *Речник на личните и фамилни имена у българите*. Изд. на БАН, София. 627 с.
- Квачев Н.** 1987: *Българска ономастика (Наука за собствените имена)*. Наука и изкуство, София.
- Квачев Н.** 1995: *Честотно-етимологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия*. Изд. ПИК, Велико Търново.
- Коледаров П., Мичев Н.** 1973: *Промените в имената и статута на селищата в България 1878–1972*. Наука и изкуство, София. 287 с.
- Марков Б.** 1980, Македонски презимиња добиени по местото на живеењето на основоположникот. // *Onomastica Wrocław etc.* XXV, с. 173–181.
- Младенов С.** 1979: *История на българския език*. София.
- Москона И. М.** 1967: За произхода на фамилните имена на българските евреи. // *Обществена културно-просветна организација на евреите в Народна Република България. Централно ръководство. Годишник*, т. 2, 1967, кн. 2, с. 111–137.
- Расиев Т.** 2005: *Български фамилни имена от турски, арабски и персийски произход*. Изд. Зограф, Варна. 190 с.
- РМЈ 1–3:** *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*. I – III. Ред. Б. Конески, Скопје 1961–1966.
- РПМ 1–2:** *Речник на презимињата кај македонците*. Ред. Т. Стаматоски. Скопје. Том I: А – Љ, 1994; Том II: М – Ш, 2001.
- Селимски Ј.** 2002: *Antroponimia II – Бащини и фамилни имена*. // *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*, t. I. Red.: E. Rzetelska-Feleszko, A. Cieślakowa, J. Duma. TNW, W. – Kr. 2002, с. 443–449. [Препеч. в: Селимски 2007: 9–16].
- Селимски Ј.** 2007: *Изследвания по българска антропонимия. Фамилни и лични имена и прозвища. Studia z antroponimii buigarskiej. Nazwiska, imiona chrzestne i przydomki*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново 2007. 236 с.
- Селимски Ј.** 2008: За произхода на околу 50 фамилни имена от Пловдив и Пловдивско. // *Паусиеви четения. Международна славистична конференция. Езикознание. Пловдив 13–14 октомври 2006 г. Научни*

- трудовете*, т. 44, кн. 1, сб. А, 2006. *Филология*. Пловдив, с. 95–108. [Препечат. в: Селимски 2012а: 110–123].
- Селимски Л.** 2012а: *Етюди по ономастика. Studia onomastyczne*. Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”. Велико Търново 2012. 292 с.
- Селимски Л.** 2012б: Фамилни имена с турски основи или/и наставки. // *И слово Ваше отзовётся. /К 80-летию со дня рождения доктора филологических наук, профессора Евгения Степановича Отина./* Гуманитарный центр „Азбука”. – Киев: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012, с. 514–531.
- Станковска Љ.** 1992, *Речник на личните имиња кај македонците*, Скопје. 478 с.
- Стойков С.** 1962: *Българска диалектология*. Наука и изкуство, София. 251 с.
- Тахир М.** 2004: *Речник на турските лични имена в България*. „Наука и изкуство”, София. 132 с.
- Унбегаун Б. О.** 1995: *Русские фамилии. Перевод с английского*. Издание второе, исправленное, Москва. 447 с.
- Цонев Б.** 1921/1984: Езикови взаимности между българи и румъни. // *Годишник на Софийския университет, Историко-философския факултет, XV–XVI*, София, 1921, с. 1–158 (= Цонев 1984: 3–151).
- Цонев Б.** 1929: Един павликянски ръкопис от втората половина на XVIII век (1779). // *Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет*, кн. XXV, ч. 6, София.
- Янчев М.** 1992: *Türkçe-bulgarca sözlük. Турско-български речник*. Просвета, София.
- Ciorănescu A.** 2002: *Dicționarul etimologic al limbii române*. București.
- Constantinescu N. A.** 1963: *Dicționar onomastic românesc*, București: Editura Academiei RPR. 469 с.
- Fros H., Sowa F.** 1995: *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*. Wyd. czwarte, uzupełnione. Wyd. WAM, Księża Jezuici, Kraków, 557 с.
- Jordan I.** 1983, *Dicționar al numelor de familie românești*. Editura Științifică și Enciclopedică, București. 502 с.
- Majtán M.** 2014: *Naše priezviská*. Veda, Bratislava 2014. 195 с.
- Malec M.** 1994: *Imiona chrześcijańskie w Średniowiecznej Polsce*. PAN, Prace IJP 94. Kraków, 345 с.
- Moldanová D.** 1983: *Naše příjmení*. Praha, 289 с.
- Rymut K.** 1–2 : *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*. Wyd. Naukowe DWN, Kraków 1999 – 2001.
- Skok P.** 1 – 3: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. 1–3, JAZU, Zagreb, 1971 – 1973.

- Smailović I.** 1977: *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo 1977.
- Stachowski S.** 1971: *Studia nad chronologią turczyzmów w języku bułgarskim. ZNUJ CCLIII. Prace Językoznawcze, z. 33*, Kraków. 108 c.
- Szymański T.** 1991: przyczynek do historii bułgarskiej antroponimii (o nazwach osobowych mieszkańców miasta Ruse w latach 1838–1846).-// *Onomastica* 36, c. 159–175 (= Szymański 2003: 143–154).
- Szymański T.** 2003: *Ze studiów nad słownictwem słowiańskim*. Wyd. Nauk. Akademii Pedagogicznej. Kraków, 171 c.
- Škaljić A.** 1973: *Turcizmi u srpsohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*. Treće izd. Sarajevo. 662 c.

Приети съкращения на термини, селищни имена и др.

В отделна употреба съкращението означава съответното окръжно или околийско селище: Пк = Перник. В скоби след Сели, или с точка след Сели то е вместо прилагателното от него, т. е. (Пк) или Пк. = Пернишко.

Бз	Брезник	Рз	Разград
Бл	Благоевград	Рс	Русе
Бс	Бургас	Сели	селищно име
Вн	Варна	СЗ	северозапад
ВТ	Велико Търново	СИ	североизток
Вц	Враца	Ск	Самоков
Гб	Габрово	Сл	Сливен
Др	Дряново	См	Смолян
Дч	Добрич	Ср	Средец
Их	Ихтиман	Сс	Силистра
Кд	Кюстендил	СтЗ	Стара Загора
Кж	Кърджали	Сф	София окръг
Кн	Карнобат	Сфг	София град
ЛИ	лично (кръщелно) име	Сщ	Свищов
Лч	Ловеч	Тг	Тополовград
Нк	Никопол	Тщ	Търговище
Ом	Омуртаг	ФИ	фамилно име
Пд	Пловдив	Хс	Хасково
Пз	Пазарджик	Ш	Шумен
Пи	Пирдоп	ЮЗ	югозапад
Пк	Перник	ЮИ	югоизток
Пл	Плевен	Яб	Ямбол
Пс	Преслав		